

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	9
I BAŞLANGIÇ	11
II YÖNETİLEMİYEN BİR İMPARATORLUK VE ONUN BAŞKENTİ VİYANA, 1848-1914	15
PROLOG	15
II.1. GİRİŞ	15
II.2. EKONOMİK ARKA PLAN	17
II.2.1. “Geç Kalmışlık”: Genel Gözlemler	17
II.2.2. “Geç Kalmışlık”: Sayısal Veriler	19
II.2.3. “Kurucular Zamanı” (<i>Gründerzeit</i>), 1850-73	27
II.2.4. 1873 Krizi: Öncesi ve Sonrası	30
II.3. SİYASAL ARKA PLAN	32
II.3.1. Viyana Kongresi’nden (1815) 1848 Devrimlerine	32
II.3.2. <i>Gründerzeit</i> Dönemi’nin Anayasal ve Yasal Düzenlemeleri	32
II.3.3. Yığın Siyasetine Açılış ve Siyasal Çeşitlenme	38
II.3.4. Ulusal ve Etnik Sorunlar Yumağı	40
II.3.5. Emekçi Sınıf Siyaseti ve Kent Varoşları	46
II.3.6. Liberaller İçin Kısa Bir Bilanço	48
II. 3. 7. Avusturya’da Liberal İktisat	49
II.4. AVUSTURYA VE VİYANA’DAKİ SANAT ORTAMINA BAKIŞLAR	52
II.4.1. XIX. Yüzyıl Avrupası’nda Plastik Sanatlar: “Sürekli Devrim”	52
II.4.2. Avusturya ve Viyana’nın Özgünlükleri	54
II.4.3. <i>Arts and Crafts</i> Hareketi’nin Avusturya’daki Yansımaları	55
II.4.4. “ <i>Der Zeit Ihre Kunst, Der Kunst Ihre Freiheit</i> ”	56
II.4.5. Kalın Çizgilerle Bir Sanatçının Portresi: Gustav Klimt	59
II.5. VİYANA’DA KENTLEŞME VE KENTSEL MODERNİZM	63
II.5.1. Viyana’da Kentleşme Örüntüleri	63
II.5.2. XIX. Yüzyılda Mimarlığa Kısa Bakışlar	66
II.5.3. Ringstrasse ve Sonrası	67
II.5.4. Wagner’in Kariyeri ve Büyük Şehir Olgusuna Yaklaşımı	70
II.6. SONUÇ NİYETİNE	74

III ÖRTÜŞEN ANLATILAR: LİBERAL 19. YÜZYILDA MACARİSTAN VE (RESSAM) MIHALY MUNKACSY	113
III.1. GİRİŞ	113
III.2. TOPLUM	114
III.2.1. XVIII. Yüzyılın Mirası	114
III. 2.2. Değişim Rüzgarları, 1790-1847	117
III.2.3. Devrim ve Bağımsızlık Savaşı, 1848-9	122
III.2.4. “Uzlaş”ya Giden Uzun Yol, 1849-67	127
III.2.5. Liberal Ekonominin “Aşafağı”, 1867-1914	131
III.3. SANATÇI	137
III.3.1. XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Macar Resim Sanatı Üzerine Notlar ..	137
III.3.2. Ressam Mihaly Munkacsy: Kısa Özgeçmiş	138
III.3.3. Munkacsy’nin Sanatında Birinci Evre, 1864-74	139
III.3.4. Ustalık Yılları, 1874-90	140
III.3.5. Tarihe ve Geleneğe Sığınış, 1890-6	141
III.4. EPİLOG YERİNE	141
IV SEVGİLİ ANAYURDU VE ALFONS MUCHA	161
IV. 1. GİRİŞ	161
IV.2. TOPLUMSAL ARKA PLAN	164
IV.2.1. Uzak Geçmiş, 1300-1740	164
IV.2.2. 1740-1800 Dönemi	176
IV.2.3. 1800-48 Dönemi	181
IV.2.4. 1848-1890 Dönemi	189
IV.2.5. 1890-1918 Dönemi	205
IV. 2.6. İki Savaş Arası Dönem, 1918-1938	216
IV. 3. BİR SANATÇININ PORTRESİ: ALFONS MARIA MUCHA	228
IV. 3. 1. Çocukluk ve Gençlik Yılları, 1860-87	228
IV. 3. 2. “Yüzyıl Sonu” Paris’inde Mucha, 1888-1904	230
IV. 3. 3. ABD’deki Yıllar, 1904-10	239
IV. 3. 4. Anayurda Dönüş ve Sonrası, 1910-1939	241
IV.4. SONUÇLANDIRMAK ÜZERE	250
V BİTİRİRKEN	289
V.1. “UZUN” XIX. YÜZYILDA HABSBURG İMPARATORLUĞU’NA TOPLU BAKIŞ ..	289
V.2. ULUSALCILIĞA BAKIŞLAR	294
V.2. 1. Zaman İçinde Bir Gezinti	294
V.2.2. Avrupa’da Ulusal Canlanma: Hroch	296
V.2.3. Modernist Paradigma: Gellner, Anderson ve Hobsbawm	298
V.3. SON SATIRLAR	311
KAYNAKLAR	315

ÇERÇEVELER, ÇİZELGELER, TABLOLAR VE ŞEKİLLER LİSTESİ

ÇERÇEVE II.3.1: İmpkralya (“Kakania”) Üzerine	38
ÇERÇEVE III.2.1: “Macar Ulusu Ne İstiyor?” (15 Mart 1848’İN On İki Maddelik Talepler Listesi)	124
ÇERÇEVE IV.1.1: Çekçe Sözcüklerin Telaffuzu Üzerine Kısa Açıklamalar	163
ÇİZELGE II.3.1: Devrim Yılları Günlüğü, 1848-9A	33
ÇİZELGE II.3.2: 1850-1914 Döneminin Kısa İç Siyasal Kronolojisi	35
ÇİZELGE II.4.1: Wiener Sezession Üzerine	57
ÇİZELGE II.4.2: Gustav Klimt (1862-1918) / Sanat Hayatının Kısa Öyküsü	60
ÇİZELGE II.5.1: C. Sitte, O. Wagner’e Karşı	69
ÇİZELGE II.5.2: Otto Wagner (1841-1918) / Sanat Hayatının Kısa Öyküsü	71
ÇİZELGE III.2.1: XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Macaristan’daki Yapısal Gelişmeler	119
ÇİZELGE III.2.2: XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Macaristan’daki Kurumsal Gelişmeler .	121
ÇİZELGE III.2.3: 1848-9 Devrimi ve Ulusal Bağımsızlık Savaşının Önemli Dönemeçleri	126
ÇİZELGE III.2.4: 1849-67 Döneminin Kısa Siyasal Kronolojisi	128
ÇİZELGE III.2.5: XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Yapısal ve Kurumsal Gelişmeler	132
ÇİZELGE IV.2.1: Prag’da 1890-1918 Döneminde Gerçekleştirilen Önemli Mimarlık Eserleri	217
ÇİZELGE IV. 3.1: <i>Slav Destanı</i> / Yirmi Büyük Duvar Resmi	246
ÇİZELGE V.2.1: Hroch’a Göre Ulusal Hareket Tiplemeleri	298
ÇİZELGE V.2.2: Gellner’in Ulusalçılık Tiplemeleri	302
TABLO II.2.1: Belli Başlı Avrupa Ülkelerinde GSMH ve Kişi Başına GSMH Artış Hızları, 1830-1913 (yıllık ortalama, %)	20
TABLO II.2.2: Avusturya ve Macaristan’da Büyüme Hızları, 1871-1912 (yıllık ortalama, %)	21
TABLO II.2.3: Avusturya ve Macaristan’da Kişi Başına Gsyih Artış Hızları, 1870-1910 (yıllık ortalama, %)	22
TABLO II.2.4: 1870-1913 Döneminde Belli Başlı Avrupa Ülkelerinde Kişi Başına Göreli GSYİH Karşılaştırması	22
TABLO II.2.5: Çıktı Bileşimi, 1870 -1910 (Sabit 1913 fiyatlarıyla, yüzde paylar)	24
TABLO II.2.6: Sektörel İstihdam Payları, 1869 / 70 - 1910 (%)	24
TABLO II.2.7: İhracat ve İthalat, 1875-1912	27
TABLO IV.2.1: Avusturya’da Nüfus ve Gelir Düzeyleri, 1830-1913	193
TABLO IV.2.2: Prag Nüfusu ve ‘Almanca Konuşanlar’ Yüzdesi, 1880-1910 (bin kişi) .	197
ŞEKİL I.1: Habsburg İmparatorluğu, 1914	14
ŞEKİL II.V.1: Günümüzde Viyana Metropolü ve Semtleri	65

TEŞEKKÜR

Minnet ve teşekkürle andığım kişileri sıralamaya eşim Figen Türel'le başlamalıyım; çalışmalarımnda beni hep desteklediği ve yüreklendirdiği, bir (emekli) öğretim üyesinin gergin, bezgin ve çevresinden kopuk günlerine sabırla katlandığı için.

Kitabın hazırlık aşamasındaki seminerlere ve metnin birinci taslağına bilgi ve veri desteğı sağlayan, ya da bilgi kaynaklarına erişimimi kolaylaştıran Prof. Afife Batur (İTÜ), Prof. Joachim Becker (Wirtschaftsuniversität, Viyana), Dr. Lenka Bydžovska (UDU/CAS), Ar. Gör. Emre Demirezen (ODTÜ), Dr. Asuman Göksel (ODTÜ), Prof. Zeynep İnankur (Mimar Sinan Ü.), Prof. Huricihan İslamoğlu (Boğaziçi Ü.), Doç. Alp Yücel Kaya (Ege Ü.), Tunç Tayanç (ESDA), Doç. Fatih Tayfur (ODTÜ), Prof. Ahmet Tonak (Bilgi Ü.), Dr. Aylin Topal (ODTÜ), Prof. Erinç Yeldan (Bilkent Ü.), Prof. Onur Yıldırım (ODTÜ) ve Dr. Ergin Yıldızoğlu'na (*Cumhuriyet*) içtenlikle teşekkür ederim.

Seminer sunuşlarını görsel ve işitsel malzeme ile destekleyen Dr. Gülsüm Akarsu (OMÜ), Dr. Hasan Dudu (EC/IRC), Dr. Monika Felföldi (2009'da Macaristan Kültür Ataşesi, Ankara), Doç. Bediz Kınıklı (Hacettepe Ü.), Prof. Oğuz Onaran (SBF, Ankara Ü.) ve Prof. Bekir Peynircioğlu'na (ODTÜ) ayrıca teşekkür borçluyum.

Prof. Joachim Becker, Prof. Huricihan İslamoğlu, Prof. Raşit Kaya (ODTÜ), Doç. Alp Yücel Kaya ve Tunç Tayanç metnin bazı bölümlerinin ilk taslaklarını okuyarak eleştiri ve öneriler getirdiler; teşekkürle andığım bu katkılarından yeterince yararlanamamışsam, bu benim hatamdır.

Doğallıkla, nihai metindeki eksiklik ve yanlışlıkların tüm sorumluluğu bana aittir.

İlk taslakların ve nihai metnin üretimi ile kitabın derlenmesine emek veren Ergün Altuntaş (TSBD), Sevil Dünder (ODTÜ) ve Fatma Havsut'a (ODTÜ) da çok teşekkür ederim. Sağ olsunlar.

Ankara
Şubat 2015

BAŞLANGIÇ

Bu kitabın esin kaynaklarının başında tarihçi/sosyolog Derek Sayer'in Ekim 1994'de ODTÜ'de toplanan Avrupa Tarihine Yeni Yaklaşımlar Çalıştayı'na sunduğu bildirdiden türettiği "Modern Avrupa Tarihinin Kavşak Noktası Olarak Prag" başlıklı makalesi ve bundan birkaç yıl sonra yayımlanan *Bohemya'nın Kıyıları / Bir Çek Tarihi* adlı eseri geliyor (Sayer, 1995; 1998). Sayer, andığım makalesinde (modern gelişme ve sanayileşme süreçlerine öncülük ettikleri için) Batı / Kuzey Batı Avrupa ülkelerine odaklanmış bulunan Avrupa tarih yazımının başka bir perspektiften de ele alınabileceğini göstermeyi amaçlıyordu. Ama Sayer'in yazdıklarında beni daha çok etkileyen şey, yöntembilim incelikleri değildi; tarih yazımının ulusal ve uluslararası siyasal olguları sergilemek ve çözümlemekle sınırlı kalmaması gerektiğini açıkça ortaya koymasıydı. Sayer, tarih yazımına toplumsal dönüşümün tüm öğelerini, bu meyanda kültür ve sanat evreninde yaşananları da içeren, bütüncül bir anlatı olarak bakmaktan yana idi; *Bohemya'nın Kıyıları ...*, bu yaklaşımın çok başarılı bir ürünü oldu. Kitabın okurları, Sayer'in söz konusu incelemelerinden ve özellikle *Bohemya'nın Kıyıları ...*'ndan geniş ölçüde yararlandığımı kolayca fark edeceklerdir.

Kitabın ikinci esin kaynağı, eşim Figen'le birlikte 2001'de Prag'a ve 2005'de Budapeşte'ye yaptığımız yolculuklardaki izlenimlerimdir. Figen'in (eski adıyla) Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki eğitim yıllarının kazanımı ile yönlendirdiği, günler süren müze ziyaretlerimiz bende şu kanıyı pekiştirdi: Modern çağın sanatçıları, toplumsal dönüşümü algılamak ve ifade etmekte toplum bilimleriyle uğraşan akademisyenlerden çoğu kez daha başarılıdır. Böylesi bir kanı, bütüncül tarih yazımının önemini daha iyi kavramama vesile oldu. XIX. ve XX. yüzyıl edebiyatının büyük ustaları ve onların eserleri hatırlandığında, edebiyat incelemelerinin toplumsal tarih yazımına en anlamlı katkıları sağlaması beklenebilirdi. Nitekim Carl Schorske'nin eşsiz eseri (ve üçüncü esin kaynağım) *Yüzyıl Sonu Viyana'sı: Siyaset ve Kültür* (1981)'ün "Siyaset ve Psyche: Schnitz-

ler ve Hofmannsthal” başlığını taşıyan ilk bölümü Alman edebiyatının iki seçkin adı üzerine kurgulanmıştı. Ama Schorske’nin *Yüzyıl Sonu Viyana’sı ...*’nda kentsel modernizme çok geniş bir bölüm ayırması ve eserini ressam Oskar Kokoschka ve müzisyen Arnold Schoenberg’i anlatarak bitirmesi, nedensiz değildi; onun incelediği dönemde plastik sanatlar ve mimarlık da toplumsal değişim süreciyle yoğun bir etkileşim içindeydiler.

2001 ve 2005’deki yolculuklarımda o zamana kadar dikkatle inceleme fırsatı bulamadığım ressam ve heykeltıraşların eserleri ile yeniden tanıştım: Sayer ve Schorske haklıydılar. Bundan sonra “uzun” XIX. yüzyıl Orta Avrupa’sının toplumsal tarihi üzerine bazı sanatçıların kişisel hayat ve kariyer öykülerini izdüştürmeyi deneyebilirdim. Denedim; böylece bu kitap ortaya çıktı.

“Uzun XIX. Yüzyıl” deyimi ile XVIII. yüzyılın son çeyreğindeki ekonomik ve siyasal devrimlerle başlayan ve 1914’de I. Dünya Savaşı’nın patlak vermesiyle sona eren çağı kastediyorum. Bu “uzun” yüzyıldaki iki temel sorunsalın, yani ulus-devletlerin inşası ile sanayileşme ve modernleşmenin XX. ve XXI. yüzyıllara taşıdığı biliniyor. Bu nedenle okur, “Uzun XIX. Yüzyıl”ı konu alan bu kitaptaki pek çok gözlemin günümüz için de hâlâ anlamlı olduğu yargısına varabilecektir. İlgimi esas itibarıyla “Uzun XIX. Yüzyıl”ın 1848 Devrimleri ile başlayan ve 1914’de biten dilimi üzerinde yoğunlaştırmaya çalıştım; ama anlatının tarihsel bütünlüğünü koruyabilmek için, 1848 öncesine uzanmak çoğu kez gerekli oldu.

Siyasal ve ekonomik devrimler çağında sanatçı-siyasal toplum etkileşiminin üç farklı biçimde ve değişik yoğunluklarda gerçekleştiğini söyleyebiliriz:

- (1) Sanatçının tanık olduğu toplumsal dönüşümü eserlerine yansıtma kaygısı olmayabilir, ancak eserleri yaşadığı çağdaki siyasal ve entelektüel ortamın izlerini taşır. Kitabın İkinci Kısımında incelenen ressam Gustav Klimt, bu tür bir etkileşime örnektir.
- (2) Realist ve/veya natüralist akımlarla ilintili sanatçılar, tanık oldukları toplumsal dönüşümün somut olgularını eserlerine doğrudan yansıtabilirler (kitabın Üçüncü Kısımında ele aldığım ressam Mihaly Munkacsy’nin yaptığı gibi).
- (3) Sanatçının kişisel hayat ve kariyer öyküsü ile mensubu olduğu siyasal toplumun iniş-çıkışları arasında çarpıcı bir karşılıklılık izlenebilir; başka bir deyişle “kişisel” ve “toplumsal” anlatı, büyük ölçüde örtüşmektedir. Böyle bir durumun ilginç bir örneği, kitabın Dördüncü Kısımında incelediğim ressam Alfons Mucha’dır.

Kitabın özünü oluşturan İkinci, Üçüncü ve Dördüncü Kısımlar'da Avusturya-Macaristan (ya da, sık kullanılan deyimle, Habsburg) İmparatorluğu bileşenlerinin “uzun” XIX. yüzyıldaki toplumsal tarihi ele alınıyor; İkinci Kısım'da İmparatorluğun Avusturya parçası, Üçüncü Kısım'da Macaristan Krallığı, Dördüncü Kısım'da (I. Dünya Savaşı Sonuna kadar Avusturya parçasının siyasal sınırları içinde yer alan) Çek toprakları inceleniyor; yeri geldiğinde anlatı, daha uzak geçmişe de, günümüze de bağlanıyor. Bu kısımlar 2005'den sonra ODTÜ, İTÜ, Marmara Ü. ve SBF (Ankara Ü.)'deki çeşitli seminerlerde izleyicilere sunulan ilk taslakların gözden geçirilmesi ile hazırlandı. Almanca, Macarca ve Çekçe bilmeyişim beni ikincil sayılabilecek kaynakları kullanmaya zorladığı ve bu kaynaklar nicelik ve nitelikçe yeknasak olmadıkları için İkinci, Üçüncü ve Dördüncü Kısımlardaki ayrıntı düzeyi epey farklılaştı. Bu kusur dolayısıyla okurlarımın beni bağışlamasını diliyorum. İkincil kaynakların yoğun kullanımı dolayısıyla bu kitap özgün bir araştırma ürünü sayılamaz; eğer belirli bir yazım başarısına ulaşmışsam, bu başarı dağılmış bir ‘yap-boz’un parçalarını bir araya getirme başarısıdır.

Bazı okurlarım, Maddison'un “Liberal Uzun Dönem” (1820-1913) olarak adlandırdığı çağda kayda değer bir ekonomik gelişme başarımı sergileyememiş, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren giderek yoğunlaşan siyasal bunalımların ve “ulusal” sorunların üstesinden gelememiş, I. Dünya Savaşı sonrasında yerini ulus-devletlere bırakarak dağılmış bir imparatorlukla ilgilenmenin kendilerine ne kazandıracığını sorabilirler. Doğallıkla, böyle bir soruyu dile getirenler incelenen dönemin bir başka çözülen devleti, Osmanlı İmparatorluğu'nun XIX. ve XX. yüzyıl toplumsal tarihinden de çok şey öğrenemeyeceklerdir. Unutulmaması gereken bir gerçek var; incelediğimiz çağ, ulusalcı hareketlerin düşünce ve eylem planında yükseldiği bir çağdır. Kitabın Beşinci Kısım'ında I. Dünya Savaşı öncesi ulusalcılığının genel karakteristikleri ve Habsburg İmparatorluğu'ndaki özel şartlar üzerinde kısaca durulmuş, sömürgeciliğin biçimsel olarak tasfiye edildiği II. Dünya Savaşı sonrasında ulusalcı hareketlerin değişen coğrafya ve bağlamına dikkat çekilmiştir.¹ XX. yüzyıl sonu ve XXI. yüzyıl başında ulusalcılığı yeniden uluslararası siyasal gündeme taşıyan gelişmelerin ortaya çıktığı izleniyor. Değişen nesnel şartlar, ülke ve bölge temelinde değerlendirilmeden, II. Dünya Savaşı öncesinin deneyimlerinden hareketle günümüz ulusalcılığı için silip süpürücü çıkar-

1 Bu kitapta İngilizce'deki *nationalist/nationalism* sözcüklerinin Türkçe karşılığı olarak ulusalcı / ulusalcılık sözcüklerini kullandım. Ulusçu/ulusçuluk sözcüklerini yeğlemiyor ve bunlara ulusalcı/ulusalcılık'tan farklı anlam ve içerikler yüklemenin de doğru olmadığını düşünüyorum.

samalara gitmeyi uygun görmüyor ve okuru “Habsburg ulusalcılığı”nın XXI. yüzyılda da anlam taşıyabilecek öğeleri üzerinde düşünmeye çağırıyorum.

Keyifli okumalar dilerim.

ŞEKİL I.1: HABSBERG İMPARATORLUĞU, 1914

